

Händelöp

Natur

Fastlandet söder om Horn bildar en nästan rätvinklig vägg eller skyddsbarriär för övärlden norr om Vistingsdjupet. Som ett appendix till fastlandet längst i nordost hänger Händelöp. Nävelsö, Hultö och Långö med sina arkipelager håller sig tätt intill fastlandsväggen. Marsöarna är obarmhärtigt utkastade i öppna havet därutån. Än mer obarmhärtigt utkastade är Händelöps utöar runt Stångskärs djup. Här i Tjusts södra skärgård finns endast innerskärgård och ytterskärgård. Vissa öars västliga delar representerar typisk inneskärgård, medan de östra delarna är kal ytterskärgård, som t ex Händelöp.

Händelöp är en oregelbundet avlång, nästan elliptisk formad ö; 1,5 kilometer bred och nästan dubbelt så lång, ställvis sönderskuren av vikar och glon, ställvis med en helt sluten strandlinje. Fastlandet och öarna i norr och väster gör att ön från sjösidan inte går att urskilja som en egen geografisk enhet. Från Händelöp däremot har man hela havet för sig själv. Endast de kala holmarna runt Stångskärs djup bryter den annars fria horisontlinjen. Trots att endast ett mycket smalt sund idag skiljer Händelöp från Stomsö och fastlandet, hör Händelöp till de mest östligt belägna öarna i Tjust södra skärgård. Händelöp ligger lika långt österut som Östra Eknös östra strand. Smått motsägelsefullt är det att man kan ta sig med bil ända till Huvudet på östligaste Händelöp, men inte till Långö eller Nävelsö som ligger betydligt längre västerut.

Händelöp är mer eller mindre en jättestor klippa utslängd i havet. Granit grå som grafit. Hållar slipade behagligt runda och släta av inlandsisen. Övergången mellan land och hav är mestadels mjuk; i glona i norr sjunker ön omärkligt ner under vattenlinjen, i söder är övergången lite mer markerad. Här är hällen på sina ställen skuren i jättestora trappsteg. Granitklippan är inte hög, endast några få punkter når högre än 15 meter över havet. Överallt sönderskuren av smala, smala sprickdalar i inlandsisens rörelseriktning nordost-sydväst. Den torra hållmarksvegetationen med tall och torktålig undervegetation dominerar mest överallt, utom i sprickdalarna där jordlager kunnat samlas. Här spirar en skirare grönska dominerad av löv och mer krävande örter.

Historia

Förhistoria

Händelöps läge i förhållande till både fastlandet och ytterskärgård samt höjd över havet gör att ön haft alla förutsättningar att vara uppehållsort för säsongsfiskare redan under förhistorisk tid. Tydliga spår efter sådant nyttjande saknas dock. På

toppen av en hög bergknalle, just innanför strandkanten strax söder om Huvudet, finns en nu tyvärr mycket omplockad stensamling (ca tre meter i diameter), som skulle kunna vara resterna av ett gravröse. På fastlandet bara några stenkast från Stomsö finns desto fler lämningar i form av rösen och stensättningar, vilka talar sitt tydliga språk.

Medeltid

Inte heller finns många spår som skulle kunna belägga ett eventuellt medeltida säsongsfiske. På Koxholmens västra sida, intill en liten skyddad vik, finns stenrader som skulle kunna utgöra resterna av en tomtning. Läget överensstämmer väl med andra tomtningar, men stenraderna är otydliga. Vanligtvis är tomtningar uppförda i någon skyddad vik, precis intill de ytterskär där man fiskade. På utöarna öster om Händelöp finns inga tomtningar. Öarna har sannolikt varit för små och oskyddade. På Västra Älgsbåden finns resterna av en husgrund, som kan vara vad som finns kvar av det hus Johan Månsson omnämner i sin Siööbook från 1644. Det kan också vara vad som finns kvar av den arbetarbostad som uppfördes 1872, i samband med brytningen av järnmalm på ön. Malmådern gav inte det man förväntat sig och arbetet lades snart ned. De husgrunder eller rester av husgrunder som finns på eller i närheten av Händelöp är från senare tid.

Namn

Namnets ursprung och betydelse är okända. Händelöp är den enda bebodda ön i skärgården vars namn inte slutar på -ö eller -holme. Det har ofta blivit felsägningar; Händelö. Öborna själva kallar sin ö stundtals för Hänlöp och sig själva hänlöpare. Det finns en muntlig tradition att betydelsen skulle vara just ”löp hän” (=spring undan) och ropats när danskarna kom för att plundra och bränna. Men, namnet finns dokumenterat långt före danskarnas härjningar längs kusten. 1544 skrivs namnet Hannelöp och på 1600-talet bl a Hundelöp

Jordnatur

Den äldsta kamerala uppgiften från Händelöp är jordeboken 1544, där ön upptas som en kronogård i skären. År 1651 överlät kronan Händelöp, med status av skärhemman tillsammans med flertalet andra öar i skärgården, till Charles de Mornays grevskap. Turerna kring ägandet inom detta väldiga landamäre blev många och olustiga. Hela grevskapet drogs 1675 in till kronan, som ett led i den stora reduktionen. Den enda skillnaden för åbon på Händelöp var nog att olika personer uppbar skatten. Händelöp återgick till kronatur och förblev så ända tills ön friköptes 1719.

Sjömärken

Händelöp ligger mycket strategiskt i farvatten utanför Hornslandet. Det är härifrån man tar avstamp för att ta sig in till Västervik. Den inre farleden stryker tätt förbi själva Händelöp och den yttre stryker förbi Stångskärsdjupet. Farvatten in till Västervik är förrådiska. Farvatten runt om är också fyllda av olika sjömärken från olika tider. På mest varenda ö finns ett kummel eller något annat kännetecken till ledning. På Idö Stångskär finns flera äldre sjömärken, idag ersatta av en fyr. Det stora stångmärket omtalas redan 1644 av Johan Månsson i hans Siööbook. 1780 stod här en enorm spira 90 fot (=27meter) hög, stagad av 23 stöttor med en liggande tre meter lång tunna som märke i toppen. 1851 byggdes stången om för att därefter vara trekantig och kortare. Den kläddes med vitmålade bräder. 1984 ersattes stången av det nuvarande märket; 12 meter högt och ännu

klätt med vita bräder. På Bussan finns resterna av ett storkummel, flera små kummel och ett fundament till en nu övergiven obemannad fyr. Här finns också en labyrinth, enl muntlig tradition på Händelöp lagd av en ilandfluten sjöman. Det finns få skäl att tro något annat.

Stryeman

Man kan misstänka att styremansuppdrag bättrade på ekonomin. Men, trots att Händelöp ligger just intill farleden, hör hemmanet inte till de öar som redovisas som kronans styremansorter under 1500-talet. Förvisso fanns det tillfälle att utföra lotsningstjänster åt handelsfartyg på helt privat basis. Först 1601 dyker namnet upp i styremanslängderna. 1625 tillhör Händelöp de styremansorter som pga av krigshärjningar och annat elände måste förmedlas, dvs få sänkt skattebörd, för att kunna överleva. Det hela hemmanet förmedlas sålunda till ½ hemman på ovisse persedlar. Därefter förekommer Händelöp allt mer sporadiskt i attestlistorna, för att vid stadfästandet av styremansorter 1642 inte finnas kvar. Lotsningen i farvattnen utanför Västervik ombesörjdes därefter från Idö i norr och från Öro i söder.

Bosättning

De äldsta kända uppgifterna om bosättning på Händelöp är daterade 1544, då ön utgjorde $\frac{3}{4}$ mantal kronohemman kallat Hannelöp. Hur lång tid människor bott och verkat på ön dessförinnan, vet inte. Vi kan förmoda att det har krävts åtminstone en mansålder, men troligen fler, att bygga upp ett skattebärigt hemman. I uppbördslängderna till den första Älvsborgs lösen 1571 finner vi en Peder i Händelöp som äger tio nötkreatur, åtta får och lika många svin, dessutom 20 lod silver och fem skålpund koppar. Han blir tillsammans med Nils i Horn och Oluff i Vestrum de högst beskattade kronobönderna i hela socknen. I skärgården var det endast på den jättestora Eknö (bestående av fyra gårdar) och på Krokö (innefattande även Idö) man vid samma tid hade fler kor än på Händelöp. Mycket tyder på att Händelöp var ett välbärgat hemman. Det ger anledning att misstänka att kolonisationen av ön skedde tidigt.

I september 1612 erövrade danskarna Öland och härjade därefter ostört mellan Kråkelund och Häradsskär. Otaliga skärgårds- och kusthemman skövlades och/eller brändes ner till grunden. Händelöp var ett av många som inrapporterades helt avbränt. Det fanns vid denna tid två åbor på Händelöp; Erik och Jöns. I boskapsländen från 1627 ser vi att boskapsstammen på ön åter blivit mer jämstor med andra öars; två hästar, 11 nöt, en flock får och några svin. Ännu är inget utsäde redovisat. Presumtiv åkermark var det ont om. När den första åkern bröts vet vi inte, men vi kan förmoda att det dröjde. Den 3 september 1677 upprepade danskarna sitt härjningståg längs kusten. På Händelöp brändes hus och bodar åter igen ner till grunden -med båtar och redskap och allt som var inbärgat. Danskarna tog som levande skafferi med sig två kor, en kalv och alla svin. Fullständigt utblottade begärde de båda åborna fem års skattebefrielse för att kunna bygga upp hemmanet igen. Och det lyckas de verkligen med. 1710 finns på ön tre gårdar som i sämja brukar mark och vatten. En av de tre åboarna hette Lars Mattson och anses vara stamfar till de flesta nu boende på Händelöp. 1719 skattköptes Händelöp för 144 riksdaler av åborna själva. Antalet gårdar ökade därefter snabbt; 1795 fanns åtta hushåll eller hemmansdelar med tillsammans ca 50 personer och 1895 räknades 24 hushåll med tillsammans ca 110 personer.

Gränsbestämning

Den äldsta kända lantmäteriförrättningen på Händelöp är daterad 1786. Då ägde en gränsbestämning mot Horns ägor rum. Dessvärre saknas kartan som markerar gränsen. Endast den tillhörande akten, eller texten, finns bevarad. Bland mycket annat redovisas i denna en av lantmätaren gjord värdering av åkerns avkastning på hemmanet Händelöp. Jordmånen är uppenbarligen mycket skiftande på de små åkerlapparna eftersom allt från 5:e till 1½:e kornet redovisas. Antalet åkergården är få. Vare sig areal eller avkastning nämns.

Storskifte

Det är inte svårt att föreställa sig svårigheterna som mer eller mindre automatiskt uppstod när åtta familjer rättvist skulle dela på avkastningen av ett så pass litet hemman som Händelöp trots allt var. Det enda man hade gott om var öppen sjö och kala berg. För att råda bot på och förebygga split och tvister och för att samla de små inägomarkerna i större lotter, förrättades 1821 storskifte. Skifteskartan uppvisar ett småskuret landskap med förhållandevis få åkertegar. Många av åkrarna har namn som tydligt berättar om ett tidigare liv som mosse eller sankmark. Avkastningen är inte så hög. De goda åkrarna ger sjätte kornet, de sämre inte mer än fjärde kornet, ofta mossodlingar som passar bättre till potatisodling o dyl. Att boskapsskötseln var viktig, visas av att arealen ängsmark var ca tio gånger större än åkern. Lugnast var att låta djuren beta på utöarna under den växande säsongen. Efter skörd kunde de tas hem igen. Den största och bästa betesön var Estholmen. Mycket mark uppges oduglig med lite bete och ägs samfällt. På skifteskartan är Händelöps by markerad innanför gloet.

För att skapa rättvisa delar lantmätaren Händelöps ö i likvärdiga 4 lotter, varav en utgör allmänning. Övriga lotter ska brukas gemensamt av åborna i lag om två eller tre familjer. Resten av hemmanet, dvs utöarna, delas ej utan brukas även fortsättningsvis i sämja.

Fiske

Det var det öppna havet som var Händelöpbornas mest givande åker. Under 14-, 15- och 1600-talen kanske fiske och boskapsskötsel var ungefär lika viktiga för överlevnad. Men ju fler personer som skulle dela på den magra och knappa jorden, desto viktigare blev fisket. Jorden blev alltmer ett komplement till fisket, basen i ett långt drivet självhushåll. Dessvärre avsätter fisket ytterst få fysiska spår i landskapet eller som handlingar eller kartor i arkiven. Det är därmed oerhört svårt att mer exakt följa fiskets betydelse i den totala ekonomin. Vissa indirekta uppgifter kan man få via skattepersedlarna; betalar man skatt i fisk, fiskar man i proportion därtill och man betalar med de fiskslag man fiskar.

Händelöp är under hela 1800-talet ett utpräglat fiskeläge. Och ett stort sådant. Anledningen till att man kunde tillåta sig att splittra ön i så många så små gårdar eller hushåll, var ju självfallet att inkomsterna kom från fisket och att det fanns plats för så många yrkesutövande fiskare på de stora vattenlotterna.

Den första fiskestatistiken från länet upprättades 1880, då 16 fiskare på Händelöp delade på 500 skötar och 15 båtar. Av alla öar i hela skärgården var det bara Hasselö och Östra Eknö som redovisade fler fiskare vid samma tid. Samma antal fiskare delade på Händelöp också på 32 ålhomnor. Ingen annan ö i hela

skärgården redovisade samtidigt så många ålfiskare som Händelöp. På vare sig Hasselö eller Eknö tycks man vid denna tid inte ha fiskat ål kommersiellt.

Under första världskriget blev färsk fisk eftertraktad föda och därmed började reda pengar komma till fiskelägena på ett helt nytt sätt. Under 1900-talet tog fisket över totalt på Händelöp. Nya redskap och metoder tillsammans med nya båtar och framför allt motorer, gjorde att ett helt nytt fiske med en helt ny lönsamhet kunde utvecklas. Den första båtmotorn introducerade på Händelöp 1910.

Under hela 1940-talet lekte livet för fiskarena. Strömmingen betingade höga priser och efterfrågan var stor. Samtidigt började ålfisket så smått bli riktigt lönsamt igen. Det nya ålfisket med fasta bottengarn krävde nya, större båtar och prämar, men också torkställningar och förvaringsplats på land. Det sedvanliga fisket på fjällfisk gick också bra. På 1950-talet övergavs däckarna för trålare. Till Händelöp inköptes snabbt fyra trålare. Det säger sig självt att dessa stora båtar inte kunde nyttja vare sig bodar eller bryggor inne i gamla gloet och att redskapen näppeligen fick plats i de gamla små bodarna. På privat initiativ startades arbetet med att anlägga en ny tillräckligt stor och djupgående hamn vid Huvudet på öns sydöstligaste punkt. Arbetet pågick i många år och 1951 kunde hamnen invigas. Den har därefter utvidgas och förbättrats i flera omgångar. Hamnen gav Händelöp förutsättning att leva vidare som fiskeläge. 1961 redovisas 30 yrkesfiskare med Händelöp som hemmahamn. Det är då det största enskilda fiskeläget i hela länet. Eknöarna redovisar samtidigt tillsammans 38 (20 + 18) yrkesfiskare. Under 1980-talet var torskfisket givande och utgjorde förutsättning för en del av det moderna fisket

Självklart förbands hamnen på Huvudet med omvärlden också via en bilväg. Det stod inte länge på förrän vägen fått en avstickare in till byn. Nu kunde man närma sig Händelöp från ett nytt håll och på ett sätt som aldrig tidigare; bakvägen, lite ovanifrån för att först så småningom komma till bytorget och hamnen. Tidigare var enda infarten från sjön.

Med motor och däckare kom man plötsligt långt. Många Händelöpfiskare fiskade utanför Häradsöskär i Östergötland. Lax som betalade bra kunde man ta sig ända till Polen eller Estlands kuster eller Gotland för att fiska.

Det trånga gloet i sundet på öns nordsida frös lätt om vintern. Vinterhamn fanns därför på öns nordöstra sida, innanför Koxholmarna Här finns ännu några båt-länningar och den magnifika eken på berget ovanför kallas ännu Vinterhamnseken.

Torp

På Stomsö låg ett torp kallat Sundsborg, där det under 1800-talets första hälft bodde en skeppare; Pehr Ågren med familj. Fram till 1850-talet lär på Sundsborg också ha funnits ett brännvinsbränneri med tillhörande krog. Läget var perfekt precis intill farleden (in till Västervik). Sundsborg är utritat på storskifteskartan; en inhägnad hustomt med sju olika stora hus, ett åkergärde och en hagmark. I Fårhagsviken, strax öster därom, finns idag två husgrunder och angöringsplats för en båt. Mycket tyder på att de är sentida husgrunder, inte tomtningar. Av topografiska skäl utesluts att de haft något med Sundsborg att göra. Det ligger ett

hindrande berg mellan de båda boplatserna. Bebyggelse här är inte heller utritad på storskifteskartan. En muntlig tradition på Händelöp berättar att fiskedrängar från Åldersbäck brukade ligga över på Stomsö när de fiskare. Åldersbäck har fiskevatten inte runt Stomsö men väl längs hela den inre kusten från Ytterhult till Horn. Skulle man fiska utmed den norra stranden måste Fårhagsviken på Stomsö legat bra till som övernattningsplats.

Torpet Udden på Händelöp beboddes 1806 till 1821 av en kustsergant, dvs en tullare; Jaen Eriksson med familj. Troligen låg bostället innanför Dalhamnen, på södra Händelöp. Denna bosättning övergavs för länge sedan. Troligtvis var livsbetingelserna alltför kärva.

1900-tal

För att livet skulle bli uthärdligt och att de knappa resurserna räcka till, krävdes stundtals sträng disciplin; 1911 reglerades antalet höns så att varje hushåll fick hålla maximalt sex styck. Som mest lär det ha funnits ca 30 kor. Då gällde det att hålla trampande klövar och giriga mular utanför åker och äng och köksträdgård. På Händelöp, liksom runt om i skärgården, lades boskapsskötsel och jordbruk ner successivt efter andra världskriget.

1905 startades ett båtvarv på ön av en hemvändande amerikafarare, Anders Magnus Nilsson, tillsammans med sin svåger Verner Larsson. Tillsammans skapade de den snart kända och efterfrågade Anders Magnus-båten. Verksamheten lades först under 1930-talet när däckarna utkonkurrerade de flesta av de gamla båtarna.

I självhushållets dagar beslutade byastämman även vilken dag lingonplockningen skulle börja. Det beslutet togs dagen före den stora plockaredagen, för att inte förleda någon att plocka i förväg.

På Händelöp har färskvatten ofta varit en bristvara, som man måst hushålla väl med. 1939 beslöt byamännen att låna pengar för att borra efter vatten. En brunn borrades mitt i byn och den används fortfarande.

Skola

I ett så stor samhälle som Händelöp har det förstås funnits mängder med skolbarn. Och än fler fanns det på skollösa öar runt omkring. Allt sedan folkskolestadgan 1842 fram till 1924 lyckades man lösa skolproblemet genom att ha ambulerande skolgång, dvs skolans inhystes på tur i byns gårdar och genom att hyra olika hus. När så en skolbyggnad invigdes 1924, var glädjen stor. Händelöpborna hade själva fått släppa till tomtmark och ansvara för byggnationen. Kommunala medel hade utgått till material. I det nya pampiga skolhuset med stora fönster, som släppte in mängder av ljus i en rymlig skolsal, fanns också en skolbespisning. Den måste ha varit en av de tidigaste i länet. 1959 lades skolan ner och Händelöpbarnen fick åka buss till skola i Västervik i stället. Vissa perioder har barnen från Händelöp också gått i skola i Åldersbäck och själva rott till och från.

Missionshus

Ett av de hus skolan tidvis var inhyst i, var missionshuset, uppfört av Östra Smålands Missionsförbund och invigt 1909. Exakt 90 år senare, alltså 1999,

övertog byalaget missionshuset. Sedan 1948 är det tradition att byastämman sammanträder här för att bland mycket annat cirkulera fiskevatten och jaktmarker.

Leonard

Under 1940- och 50-talen blev Händelöp något av kustens Skagen. Här vistades då konstnären Leonard, som i Amelininspirerad realism avbildade fiskare i arbete och vyer från hamnen. Märkligt nog har Smålandskusten skärgård inte lockat konstnärer i större utsträckning. Motiv har inte saknats; vare sig människor i arbete eller måleriska naturscener.

Bebyggelsen

Ingen annanstans på Händelöp finns en så skyddad hamn precis intill en mjuk slänt lämplig till bytomt, som vid gloet. Också bytomten är av bergen runt om skyddad för väder och vind. Med största sannolikhet var det också här de första koloniserarna slog sig ner. Det har alltid varit hamnen som varit lokaliseringsfaktor för bebyggelsen. Händelöp är inget undantag. Utvecklingen kan vi ana; att det blivit allt trängre mellan såväl bodar och bryggor som mellan husen på landbacken. På storskifteskartan från 1821 ser vi att bytomten var inhägnad, för att hålla betande kreatur utanför. Mellan husen ligger kålgårdar och kryddtäppor. Bostadshusen är mestadels uppdragna en bit ovanför hamnen. Nere vid stranden sticker bryggor ut som taggarna på en igelkott. I bryggans ytterände ligger boden, en bra bit ut i vattnet alltså. Ytterst få bodar är uppförda i strandkanten. Bostadshusen ligger på sedvanligt vis närmast sjön, ladugårdar och stallar längre upp i slänten, närmre markerna.

Så länge självhushållningen var viktig höll man husen samlade på obrukbar mark. Det är först under 1900-talet med det minskande självhushållet, som hus av olika slag tillåtits utanför bykärnan. I dag kan vi i Händelöp tydligt studera några ringar på vattnet. Närmast hamnen finner vi ännu några små och låga stugor som representerar en nu försvunnen tid. Utanför denna kärna återfinns merparten av de hus som uppfördes under 1900-talets första decennier. Men här finns också bostadshus i tydlig funkis som bevis för lönsamheten inom och tron på fisket under 1930- och 40-talen. En del av de nya bostadshusen uppfördes på platsen för ett gammalt hus, medan andra sökte nya lägen. Utanför själva bykärnan förlades skola och missionshus. Expansionen fortsätter. Utmed infartsvägen ligger några nya villor med leksaksbeströdda gräsmattor, som tydligt visar att människor fortfarande söker sin framtid i Händelöp.

Endast några få ladugårdar eller kanske tom rester av ladugårdar finns kvar i byn. Däremot finns vid glot flera uthusbyggnader, långa som om dem tillhört en skola, och som tycks vara en kombination av vedbod, dass och snickarbod. Ingen annanstans i skärgården finns denna typ av långa uthus så rikt representerad.

Även bland bodarna ner vid sjön finns en mångfald av typer och ålder representerade. På storskifteskartan låg merparten av bodarna utanför bryggan, vilket var vanligt. Idag ligger i princip alla med landfäste omgivna av brygga. Det moderna kustfisket och ålfisket har satt sina spår, framför allt i den yttre delen av hamnen. På Händelöp har under 1900-talet (?) utvecklats en typ av sjöbod som tycks unik för ön; boden ligger parallellt med bryggan och för att få väderskydd över en del av bryggan, har boden försetts ett utkragande tak med takås mitt i

gaveln. Bodens bryggvägg är indragen, men inte till nock som i de sedvanliga gamla bodarna med skunke, utan mitt emellan nock och takskägg. Det resterande taket blir väderskydd för bryggan.

Vid Huvudet finns en stor lokal de aktiva fiskarena delar på. Här finns också en i berget insprängd och ordentligt inhägnad plan för förvaring av redskap och garn.

De enda hus som genom seklerna uppförts som inte har med näringslivet eller boendet att göra, är skolan och missionshuset. I princip finns inga sommarstugor på ön, även om flera gamla hus förvandlats till fritidshus.

På 1940-talet avstyckas några tomter från gemenskapen. Under 1980-talet tar avstyckningen fart igen och de flesta bostadshus förses med en tillhörande enskild tomtmark, sk legalisering, en eftergift för bankernas krav på säkerhet.

Dagsläget

Händelöp är ännu ett levande fiskeläge. De största båtarna ligger i hamnen vid Huvudet och de mindre i den gamla hamnen. Uppskattningsvis finnsyrkesverksamma fiskare i byn. Befolkningen uppgår till.....personer i alla åldrar. Många Händelöpbor arbetar idag i land med helt andra verksamheter, än de som har med havet att göra. Byn expanderar med nya villor. Av den forna boskapsskötseln och jordbruket återstår idag någon grönsakstäppa. Inga marker hävdas.

Gemenskapen och viljan att tillsammans leva vidare på sin ort är stor. I Händelöp finns ännu en byastämma, som beslutar i byns egna angelägenheter och vilka ”hoparbete” som ska utföras av byborna gemensamt. Byborna har själva tagit sig an att iordningställa badplatsen, en lekplats och en fotbollsplan. Det finns en aktiv Damklubb som ordnar div arrangemang till förmån för underhåll av gemensamma platser.

Missionshuset ska även i fortsättningen var en av samhällets samlingspunkter, men nu med lite annorlunda förtecken.

Skydd och förordningar

Redovisas i Kulturminnesvårdsprogram för Västerviks kommun. Västerviks kommun 1986

Klass I Natur i östra Småland

Litteratur

Kalmar läns museums arkiv

Lantmäteriets arkiv

Socknar och gårdar i Tjust. Claes-Göran Petersén 2002

En lotsgårds historia. RagnarWirsén 1968

Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. Joahn Almquist 1967

Händelöp. Nina Ivarsson, Tjustbygden 1948

Danskarnas härjningar på Händelöp. Allan Samuelsson, Tjustbygden 1956

Elfsborgs lösen 1570. Allan Samuelsson, Tjustbygden 1959

Meddelande rörande Sveriges fiskerier 1-2. Rudolf Lundberg 1883